

УДК 330.101.541
JEL Classification E 30

Маршалок Т.Я.,
канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри податків і фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНІ ХВИЛІ ТА ЦИКЛИ В НАУКОВИХ ТЕОРІЯХ, СЦЕНАРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

Marshalok T.Ya.,
can.d.sc.(econ.), assoc. prof., doctoral candidate
at the department of taxes and fiscal policy,
Ternopil National Economic University

ECONOMIC WAVES AND CYCLES IN THE SCIENTIFIC THEORIES, SCENARIOS OF ECONOMIC CONJUNCTURE

Постановка проблеми. Кожен громадянин своєї країни бажає для неї процвітання, розвитку та економічного зростання. Таке бажання виникає не лише через патріотичні почуття, велику любов до землі де проживає індивід. Причиною таких бажань є те, що громадяни процвітаючих країн, де панує високий рівень соціально-економічного розвитку, високі стандарти життя, доходів громадян, приваблює економічне середовище отримують більший рівень інтелектуального, гуманітарного, соціального, економічного, фінансового задоволення, ніж громадяни бідних, політично та економічно кволих країн, де спостерігається низький рівень розвитку соціальних стандартів, відсутня довіра до влади, немає принципів верховенства права.

Проте ті країни, які є лідерами за розвитком в світі, та ті, що інтенсивно розвиваються, також час від часу стикаються з періодичними змінами в економіці, коли на фоні загального макроекономічного зростання настають такі періоди, коли індикатори (показники) знижуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Періодичні зміни економічних показників були описані багатьма вченими економістами, до яких відносять праці М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, К. Жюгляра, Джозефа Кітчена, Й. Шумпетера. До сучасних зарубіжних вчених, що продовжують досліджувати економічні цикли, а головне антициклічне регулювання є: П. Дуглас, Ч. Плосер, Е. Прескот, П. Самуельсон, Р. Солоу, У. Свен, Ф. Кідленд, серед вітчизняних науковців варто виділити напрацювання Т. Богдан, Д. Лук'яненко, А. Поручника, Я. Столярчука, В. Сацка, О. Лактінової.

Періодичні зміни в економіці були об'єктом досліджень представників неокласичного, кейнсіанського, неокейнсіанського напрямів економічної теорії. Вчені зосереджували свою увагу та наступних проблемах: під впливом чого виникають економічні коливання, що є причиною таких змін, як можна швидко подолати економічні спади, чи причиною виникнення хвиль в економіці є певні природні закономірності, прорахунки державної політики в економічній сфері, чи можливо невігластво уряду країни? Чи що саме парадоксальне, хвилі виникають в той момент і протягом того проміжку часу, коли такі кон'юнктурні зміни приносять зиск для окремої купки осіб? Саме тому, природа походження, особливості функціонування, шляхи подолання, вміння передбачити та запобігти виникнення економічних коливань в економіці є тими основними питаннями, які ще досі є дискусійними, та все ж потребують вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей природи економічних хвиль та циклів в наукових теоріях, сценарії розвитку економічної кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме тому, ми спробуємо дати відповіді на визначені запитання через призму фіскальної політики. Розуміємо, що фіскальна політика є лише однією із багатьох складових цілої системи, яка стосується економічних коливань, проте на наш погляд одна із головних, правильне використання інструментів якої здатне забезпечити ефективний розвиток економіки країни, унеможливити економічні спади та депресії, завадити перегрівам економіки.

Для кращого розуміння поставленої економічної проблеми, необхідно вияснити сутність понять «цикл» та «хвиля», адже на наше глибоке переконання це дещо різні поняття, які містять не однакові наповнення. Різниця між циклами та хвилями на наш погляд полягає в наступному.

Цикл завжди є повторюваним, відрізняється закінченістю. Наприклад, цикл прання, цикл готування їжі, виробничий цикл та ін. Ми завжди з чогось розпочинаємо і на чомусь закінчуємо. Наприклад, господиня, яка готує одну і ту ж страву, завжди виконує приблизно однаковий набір дій, який повторює кожного дня. Приготувавши страву, господиня дає час їй трохи остинути, після чого

подає її для споживання, а це вже інший закінчений цикл. Після того як каструля спустошується, розпочинається новий цикл приготування їжі. Проте, незважаючи на постійно повторювані дії, господаря має можливість до самоудосконалення, застосування нових інгредієнтів, має можливість експериментувати. Схожу ситуацію ми маємо змогу спостерігати і у економіці.

Тоді як хвиля в нашому розумінні має глибину та висоту, вона може бути вищою чи нижчою відносно часу, протягом якого вона утворилася та рухається, хвиля знаменується своєю протяжністю – як довго хвиля набирає свого найвищого рівня і як низько вона опускається, а також хвиля має свою силу з якою вона несеться.

Наші висновки підтверджуються наведеними тлумаченнями зазначених понять.

Зустрічаємо таке визначення циклу (лат. *cyclus*, від грец. *Kuklos* – круг) – завершена послідовність функціонування матеріально-технічних компонентів об'єкта (явища) в просторі та часі. Коло подій, явищ, частин [1].

Цикл – сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, що створюють закінчене коло розвитку протягом якогось проміжку часу (напр., Ц. виробничий, Ц. парової машини, двигуна внутрішнього згоряння). Закінчений Ц. – технологічний процес, за яким певний продукт переробки багаторазово повертається до вихідної операції і бере участь у наступному циклі переробки. У гірничій справі це, напр., процес подрібнення руди в замкненому Ц., багаторазове використання технологічної води в Ц. збагачення після її реґенерації (прояснення) [1].

У «Економічній енциклопедії» знаходимо наступне визначення циклу (*зр. kyklos* – коло) – сукупність процесів, робіт, операцій, які утворюють закінчену кругову послідовність [2, с. 880].

Що ж стосується трактування виробничого циклу, під ним необхідно розуміти:

Виробничий цикл – це інтервал часу від початку до закінчення процесу виготовлення продукції, тобто час, протягом якого запущені у виробництво предмети праці перетворюються у готову продукцію. Він обчислюється для одного виробу або певної їх кількості, що виготовляється одночасно [3].

Тоді як хвиля – має різні тлумачення [4]:

- хвиля – зміна стану середовища (збурення), яке поширюється в просторі й переносить енергію. В багатьох випадках з поширенням хвиль пов'язано передачу інформації.

- хвиля – процес розповсюдження коливань у будь-якому фізичному середовищі.

Хвильовий процес – процес передачі коливань. При цьому частинки середовища не рухаються разом з хвилею, а коливаються навколо своїх положень рівноваги. Середовищем, у якому поширюються хвилі може бути як речовина, так і вакуум, наприклад, у випадку електромагнітних хвиль. У вакуумі поширюються також недавно зафіксовані гравітаційні хвилі. Залежно від характеру руху частинок середовища при поширенні розрізняють наступні типи хвиль: поздовжні (*Longitudinal waves*), поперечні (*Transverse waves*), а також хвилі на поверхні води (*Water waves*) та на поверхні пружного тіла. В цих двох останніх хвилях рух частинок середовища відбувається по більш складних траєкторіях (*Rayleigh waves*).

Хвилі характеризують величиною збурення – амплітудою й напрямком поширення. Швидкість поширення хвилі визначається властивостями середовища та геометрією області існування хвильового збурення і не пов'язана зі швидкістю руху частинок середовища при передачі збурень. Хвилі одного типу з різними рівнями збурень (різні локальні швидкості руху частинок середовища) поширюються з однаковою швидкістю. Часто при описі хвильових рухів для швидкості поширення збурень використовують поняття швидкість руху або швидкість світла.

Хвильові збурення виникають під час руху тіл в рідинах та газах та при нестационарному навантаженні пружних тіл. Затрати енергії на формування хвильових збурень визначається величина хвильового опору.

На відміну від циклу, в економічних словниках нами не знайдено визначення «Хвиля», «економічна хвиля». Проте уникати визначення «Економічна хвиля», на нашу думку є недоречним, адже зважаючи на наші висновки та трактування поняття подане в тлумачних словниках, вважаємо що певні процеси, які відбуваються в економіці піддаються визначенню «хвиля», саме на економічних хвилях ми зосередимо свою увагу досліджуючи глибини економічних криз, висоти економічних бумів.

Саме через особливості цих понять ми повинні дотримуватися наступної логіки дослідження. При дослідженні змін в економіці, необхідно визначати стадії циклу: бум (найвища на даному етапі точка розвитку), спад (погіршення, відхилення в гіршу сторону показників від найкращого показника), депресія (найвища точка цьому етапі, яка відображає найгірші значення економічних індикаторів) та піднесення (відхилення в сторону зростання економічних показників від найгіршого показника). Завершеним вважається цикл, коли змінюється траєкторія руху (значення економічних індикаторів змінюються на протилежні) в протилежному напрямку. В нашому дослідженні використовуватимемо наступні типи економічних циклів: *цикл піднесення* та *економічний бум* (зміна показників від найгіршого до найкращого) та *цикл сповільнення* та *реcesії* (зміна показників відбувається в сторону зниження, погіршення).

Тоді як досліджуючи економічні хвилі, необхідно визначити глибину та висоту хвилі (саме значення економічних індикаторів, чи вони зазнали значних змін відносно попередньої хвилі),

протяжність (тривалість протягом якої відбувається зростання економічних показників) такої хвилі, і чи хвиля нарощує силу чи вона її втрачає відносно попередніх значень показників таких хвиль.

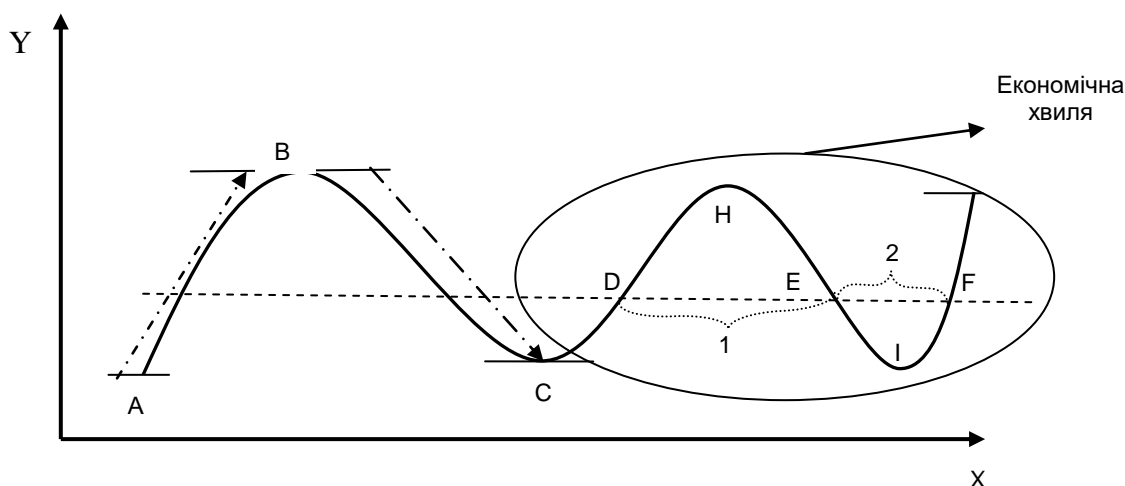

Рис. 1. Економічний цикл та економічна хвиля

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи наведені визначення циклу та хвилі, а також користуючись власними міркуваннями, ми спробували графічно відобразити економічні цикли та хвилі. Зокрема відрізок **A-B** відображає **цикл піднесення**, тоді як відрізок на ділянці **B-C** відображає **економічний цикл рецесії**. Відповідно до наведеного рисунку цикл має свої крайні точки, якими в цьому випадку є літери **A;B;C**, які характеризують початок і закінчення. Проте через деякий проміжок часу (вісь X), цикли в економіці повторюються.

Економічна хвиля на цьому рисунку відображена і обмежена площею овалу. Хвилі притаманні різні положення вершин (**B** вище **H**) і глибин (**A** нижче **I**), а також хвилі є різними за часовими параметрами, зокрема тривалість **хвилі 1** є довшою ніж **хвилі 2** (відрізок **D-E** є довшим ніж відрізок **E-F**).

Саме тому, силу хвилі ми можемо порохувати визначивши основні макроекономічні показники, їх динаміку, глибину їх зниження та висоту їх зростання, тривалість протягом якого відбуваються зміни від крайньої точки до крайньої наступної такої ж точки, час протягом якого спостерігаються рецесія та поживавлення. В той час початок, тривалість чи завершення економічного циклу, необхідно аналізувати за крайніми змінами економічних показників (теперішнього до попереднього).

Дотримуючись такої логіки, нам буде простіше ідентифікувати та чітко розуміти про що йде мова: етап циклу чи силу, глибину, висоту чи протяжність хвилі, що дозволить зробити наукові дослідження більш якісними та ціннішими.

Доцільність таких досліджень не піддаються сумніву. В економічному науковому середовищі можна побачити думку про те, що економічні хвилі та цикли це неіснуючі категорії і не піддаються опису під загальноприйнятій закономірній визначення хвилі та циклу. Однак це не є правильним, адже кількість науковців, що розглядають економічні хвилі та цикли є надто великою щоб ігнорувати їхні дослідження. Вчені доводять про не надуманість проблеми, а її існування. Саме тому досі продовжуються дослідження в цьому напрямку, основною метою яких є подолати періодичні економічні дисбаланси (здатність забезпечити ефективне антициклічне регулювання).

Перше на що почали звертати увагу науковці були економічні кризи. Проблема повторюваності економічних криз, причини їх виникнення та шляхи подолання привертала увагу вчених, які проводили свої дослідження на початку XIX ст. До таких досліджень можна віднести праці Г. Торнтон (1802 р.), Е. Лодерделя (1804 р.), Д. Рікардо (1817 р.), Т. Атвуда (1817 р.), Ж. Сімонді (1819 р.), які вбачали основною причиною неефективного розвитку економіки саме кризи, які час від часу відбувалися в економіках різних країн. Саме криза є найбільшою дилемою, яка потребує вирішення, адже вона завдає найбільше проблем соціально-економічному розвитку. Ще на початку XIX ст. вчені інтенсивно почали вивчати причини та наслідки криз, результати яких були сформовані в єдину концепцію. До таких найбільш значимих розробок можна віднести праці англійських вчених У. Гершеля, Т. Мальтуса, Дж. Вейда, С. Ракета, К. Хайда. Найбільш цікавим є те, що не всі з цих вчених були за фахом економістами. Представники різних наук почали вивчати природу змін в економіці, хтось навіть вбачав в цьому природні особливості.

Перші пояснення економічних циклів було зроблено в межах неокласичного напрямку політичної економії. Зокрема прояви циклічності виробництва відбулися на початку XIX ст., як результат економічної кризи 1825 року. Першу спробу осмислення циклічного характеру капіталістичного виробництва зробив англійський економіст В.-С. Джевонс (1835-1882 рр.). Відповідно до концепції вченого, промислові і торгові цикли зумовлені циклами сонячної активності, що спричиняє коливання

врожайності сільськогосподарської продукції, а це своєю чергою впливає на циклічність промислового виробництва [5, с. 881].

Схожі висновки були зроблені великий англійський вченим в галузі астрономії У. Гершелом. Пов'язуючи появу економічних криз з активністю сонця, погодою та врожайністю. Саме астроному за фахом приписують одні із перших обґрунтувань та якісні розробки в сфері економічної циклічності.

На початку XIX ст. Т. Мальтус у своїй праці "Принципи політичної економії" вказав на чинники екзогенного (внутрішнього) характеру на причину виникнення економічних коливань, зокрема причиною таких змін був неефективний розподіл суспільного продукту виробленого в державі, що впливає на загальні попит та пропозицію, на інтенсивність торгівлі тощо. Зважаючи на особливості розвитку економіки XIX ст., кожен вчений тієї епохи, розглядаючи проблему економічних коливань, вагомою причиною їх виникнення вбачав саме у відносинах, що виникали в сфері торгівлі. Зокрема до таких найбільш відомих трактатів також можна віднести працю "Історія середніх та робітничих класів" (1833 р.) Дж. Вейда.

Вже в середині XIX ст. появляється найбільш значима думка, яка стала основою всіх наступних досліджень в сфері економічної циклології, відповідно до якої, економічні цикли виникають під впливом зміни ділової активності в країні. Виникає поняття «економічні цикли ділової активності», за допомогою яких вченим вдалося виявляти та прогнозувати наступні етапи економічного циклу. У праці Т. Тука і У. Н'юмарч "Історія цін та їх коливань, 1792-1856 рр." (1857 р.) було вказано та обґрунтовано, що кожна наступна фаза циклу ділової активності є наслідком попередніх змін, що дало підстави говорити про циклічно-генетичний підхід до аналізу економічної коливань. Вже пізніше відомі вчені Й. Шумпетер та У. Н'юмарч назвали такі наукові дослідження першою ендегенною теорією, що описує економічні цикли [6].

Розглядаючи економічні коливання, не можна залишити осторонь дослідження С. Дж. Лойда "Щодо причин і наслідків впливу на грошовий ринок" (1857 р.), який дослідив торгівельний цикл як процес із багатьма стадіями. "Умови торгівлі", – стверджував вчений, – "повертаються зі встановленим циклом: стан спокою, поліпшення, зростаюча довіра, процвітання, збудження, перегрів, конвульсії, тиск, стагнація, спад, повернення у стан спокою" [7]. Вчені XIX ст. вперше заклали нове наукове підґрунтя для аналізу економічних циклів, цими вченими було обґрунтоване не лише просте та хаотичне чергування періодів зростання та спаду в економіці країн, а як обумовлений певними чинниками процес змін ділової активності.

Проблеми економічної циклічності торкалися і досліджували Г. Мур «Економічні цикли, закони та причини їх виникнення» (1914 р.), цей вчений пов'язував економічну циклічність з ритмами руху Венери. Швейцарський економіст С. Сісмонді вбачав причину економічних криз з недоспоживанням населення, невідповідністю між споживанням та виробництвом. Тоді як К. Маркс вперше всебічно обґрунтував середні економічні цикли. Основною причиною коливань він вбачав у суперечності між суспільним характером капіталістичного виробництва і приватнокапіталістичним привласненням його результатів, а матеріальною основою циклічності автор «Капіталу» вбачав у масовому оновленні основного капіталу.

Цікавими є погляди американського вченого Й. Шумпетера, який пов'язував циклічність капіталістичного виробництва із нерівномірним характером науково-технічного прогресу, особливостями розвитку основного капіталу.

Проаналізувавши вчення науковців середини XIX початку XX ст., бачимо, що в основному ними розглядалися причини економічних циклів, виникнення економічних криз, особливості виникнення яких, на думку, вчених були абсолютно різними, від ритмів руху планет, активності сонця, до більш актуальних виробничих проблем, капіталістичного устрою.

Проте, вже у другій половині XIX ст. на початку XX ст. вчені розробили цілі теорії економічних циклів, надавши їм наукового обґрунтування, виділивши основні особливості циклів, причини їх виникнення, тривалість, стадії циклу, та поділивши їх на наддовгі, довгі, середні та короткі.

Французький вчений Клемент Жугляр, який в середині XIX ст. (1862 р.) зробив розрахунки, які в подальшому отримали його назву – «цикли Жугляра» [8], який зазначив, що найрельєфніше виражаються саме промислові (ділові) середні цикли. Відповідно до теорії Жугляра, коливання спостерігаються не просто у рівні завантаження існуючих виробничих потужностей (і, відповідно, в об'ємі товарних запасів), але і коливання в об'ємах інвестицій в основний капітал. В результаті, до тимчасових запізнювань, додаються ще і тимчасові затримки між ухваленням інвестиційних рішень і зведенням відповідних виробничих потужностей (а також між зведенням і актуальним запуском відповідних потужностей). Додаткова затримка формується і між спадом попиту і ліквідацією відповідних виробничих потужностей. Бачимо, що проблема виникнення економічних циклів пов'язана із не співпадінням часу протягом яких рішення приймається і коли воно починає давати певні результати [9].

В той час, у 1920 році американським економістом Джоном Кітчним та дослідником В. Крамаром були відкриті та обґрунтовані короткострокові фінансово-економічні цикли [10]. При цьому виникнення економічних коливань вчені розглядали як наслідок зміни світових запасів золота [11], що сьогодні не може задовольняти, у зв'язку зі змінами, які відбулися. Проте сучасна наука

пов'язує механізм генерування таких циклів із запізнюваннями за часом (часовими лагами) в русі інформації, що впливають на ухвалення рішень комерційними фірмами [12].

В цей же період, на початку ХХ ст. вчений Микола Кондратьєв, дослідив та довів існування довгострокових циклів кон'юнктури, які сьогодні також називаються його іменем Хвилі Кондратьєва (К-хвилі) [13].

Вчений виявив взаємозв'язок статистичного та циклічно-динамічного розвитку економічної системи та його вплив на суспільний розвиток, вказав на незворотність криз в загальній структурі циклів, проаналізував структуру циклів та їх наслідки. Значну роботу вчений зробив, дослідивши довгі цикли кон'юнктури та їх взаємозв'язок з середньостроковими циклами. Але найголовніше досягнення вченого є те, що він обґрунтував визначальну роль інновацій у зміні великих циклів. Зокрема наявність науково-технічного прогресу є підґрунтям до економічного зростання. Як зазначає М. Кондратьєв, «...науково-технічний прогрес матеріалізується в глибоких змінах техніки виробництва й обміну, а також в значних трансформаціях основних умов господарського життя суспільства. Саме технологічні винаходи і відкриття є запорукою таких якісних та революційних змін» [14].

Відповідно до наукових результатів Кондратьєва, цикли тривають 50 років і зумовлені процесом якісних змін базисних поколінь і технологій, транспортних засобів, великих споруд та інше у провідних галузях економіки [15, с. 21].

Не можна залишити поза увагою дослідження українського вченого, Нобелівського лауреата у галузі економіки Саймона Кузнеця [16], який проаналізував інвестиції в основний капітал як джерело економічного зростання і створив теорію про сектор, що лідирує. Він дійшов висновку, що інвестиції у пов'язані між собою галузі промисловості створюють певний кластер який повторюється з 30-річною періодичністю. Під таким сектором, що лідирує, він об'єднав ті галузі, які є технологічно та організаційно взаємопов'язаними. В проведеному С. Кузнецем дослідженні ним виділено два основних сектори, що лідирують – первинний (добувні галузі, сільське господарство) і вторинний (промислові обробні галузі). Динаміка економічного зростання, за ідеєю С. Кузнеця, пояснювалась зміною періодів, протягом яких співвідношення цін на продукцію цих секторів сприяє підвищенню прибутків у промисловості, періодами, коли це співвідношення більш сприятливе для розвитку первинних секторів. Така дзеркальна цінова динаміка у двох взаємопов'язаних секторах економіки породжує дискретність у величині та напрямі інвестиційних потоків. Саме через такі дослідження ми маємо змогу знати про цикли (ритми) Кузнеця.

Таким чином, С. Кузнець зробив дуже важливий висновок, що інвестиції в промисловий сектор схильні до кластеризації з досить чіткою 30-річною періодичністю, і тим самим пояснив механізм великих циклів кон'юнктури видатного російського економіста Миколи Кондратьєва. Цьому видатному вченому, якого можна назвати учнем і послідовником видатного американського вченого Вільяма Мітчелла [17], належить відкриття й дослідження «будівельних циклів», вчений доводить що такі хвилі тривають з амплітудою 16-25 років, які приблизно в два рази довші за цикли Жюгляра і пов'язані з поновленням пасивної частини основних фондів – будівлею житла.

Досліджуючи економічні цикли та хвилі, ми не можемо оминати увагу дослідженням видатного українського вченого Михайла Туган-Барановського [18], яким у кінці ХІХ ст. (1884 р.) створено теорію періодичності промислових криз, зумовлених циклічністю інвестиційних процесів, що забезпечують довгостроковий підйом швидким розширенням одного або кількох ключових секторів.

Відповідно до теорії Туган-Барановського, кризи в Англії зумовлює приливи і відливи економічного життя, що циклічно повторюються. Цикл буває довготривалим або короткочасним в залежності від конкретних економічних умов, що складаються в кожний історичний період. Цикл не представляє собою явища, що управляється математичним законом, оскільки кризи в Англії ХІХ ст. повторювались з інтервалом від 7 до 11 років. Рух періодичний у тому смислі, що відбувалася зміна послідовних фаз процвітання і депресії, виникнення і зникнення яких мають циклічну форму. По суті, промисловий цикл можна представити як закон, притаманний самій природі капіталістичної економіки [19].

Як вказує Туган-Барановський, завдяки наявності грошей і кредиту, усі коливання економіки отримують набагато більший розмах. Але фактори грошового обігу тільки посилюють цикл, оскільки гроші не є основною причиною. Промисловий цикл глибоко коріниться в самій природі капіталістичної економіки. Невід'ємні властивості сучасної економіки роблять цикл невідворотним явищем. Але це ще не пояснює, чому фази процвітання і депресії з такою дивною правильністю змінюють одна одну. Відповідь на це питання випливає саме з історії промислових циклів у Великій Британії.

На думку Туган-Барановського, самою характерною особливістю промислових коливань є той факт, що зміни цін на залізо співпадають з фазами циклу. Ціна заліза незмінно висока у часи процвітання і незмінно низька при депресії. Ціни інших продуктів коливаються далеко не так закономірно. Це вказує на існування тісного зв'язку між коливаннями попиту на залізо і фазами циклу. Попит на залізо збільшується у період процвітання і скорочується у період депресії. Але залізо є основним матеріалом, що використовується при створенні засобів виробництва. За станом попиту на залізо можна судити й про попит на знаряддя виробництва у цілому. Значить, висхідна фаза циклу характеризується збільшенням попиту на засоби виробництва, низхідна фаза – скороченням цього попиту.

Відповідно до висновків науковців, прийнято розглядати велику кількість циклів, які вирізняються різною частотою повторюваності та тривалості, зокрема це:

1. Аграрні надмалі цикли строком до 1 року – сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві;
2. Фінансово-економічні малі цикли строком 3-5 років (у середньому 4 роки) – короткострокові коливання фінансово-ділової активності;
3. Промислові (ділові) середні цикли строком 7-11 років (у середньому 9 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості;
4. Будівельні середні цикли строком 16-20 років (у середньому 18 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, перш за все житла;
5. Великі цикли кон'юнктури строком 50-60 років (у середньому 54-55 років) – довгострокові "довгі хвилі" зміни технологічних укладів (ТУ);
6. Надвеликі вікові цикли – довгострокові коливання строком 100-120 років (у середньому 108-112 років), наприклад, вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства.

Існування вище зазначених циклів було доведено в різні історичні періоди, різними науковцями та базувалося на конкретних аналітичних дослідженнях.

З існуванням таких хвиль ми повністю погоджуємося, адже базуючись на власних емпіричних спостереженнях, маємо змогу зробити наступні висновки. Зокрема надкороткі хвилі зумовлені сезонними змінами і які підтверджуються щорічними змінами у структурі ВВП, зростанням ділової активності, змінами в торговельному балансі, надходженнями податкових платежів.

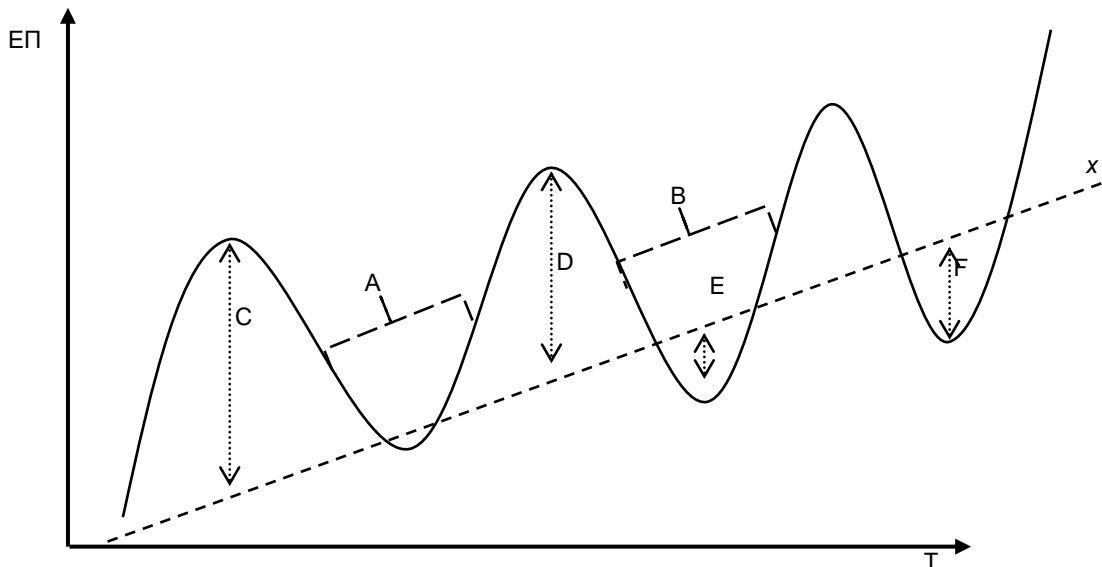
Що ж стосується інших циклів, їх існування підтверджене відповідними доказами та розрахунками відомих вчених економістів, зазначених вище. Такі дослідження розкриті в численних наукових працях.

Отже, проаналізувавши та навівши основні висновки наукових досліджень вчених-економістів, що вивчали особливості економічних циклів, стверджуємо, що ними зосереджено увагу в основному на доведенні існування економічних коливань, виокремлення причин їх виникнення, на тривалості, проте обділеною залишилася проблема антициклічного регулювання.

На основі набутих знань, досвіду та похідних факторів можна передбачити та точно визначити тривалість економічного циклу. Проте тривалість циклу є лише однією із сторін, які не дають повного уявлення про майбутній розвиток економіки країни. Важливо визначити економічні тренди, які можуть мати місце в країні.

Зважаючи на це, ми вбачаємо п'ять можливих варіантів економічного тренду в державі:

1. Явно виражені ознаками економічного розвитку, з однаковими за тривалістю, глибиною та висотою крайніх змінних значень стадій економічного циклу (рис. 2):

Де: x – лінія економічного тренду
ЕП – економічні показники
Т – час

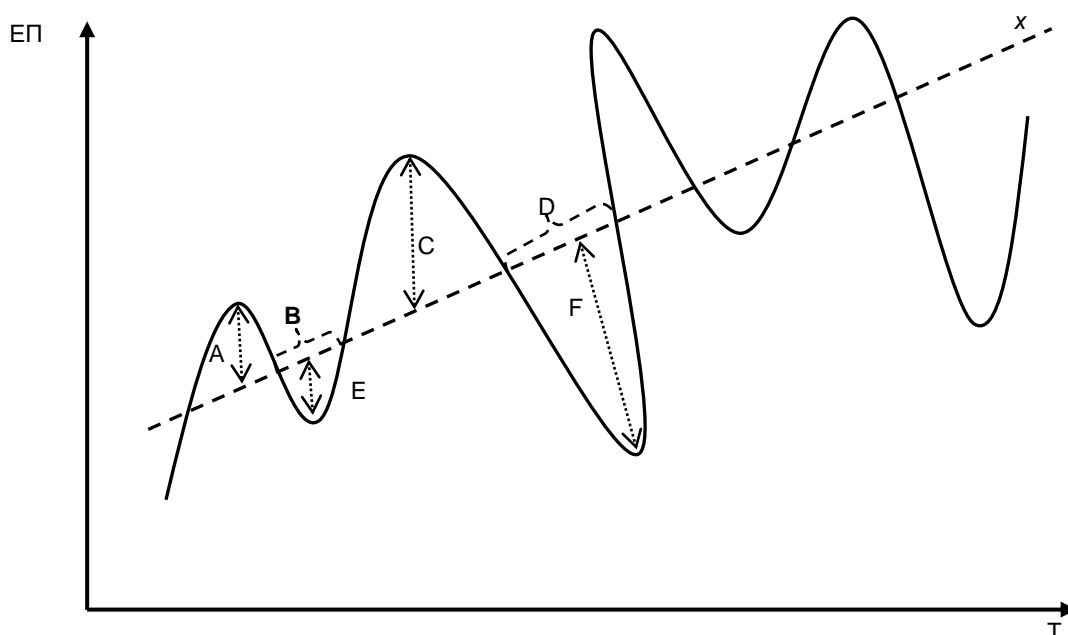
Рис. 2. Економічні цикли з висхідним трендом економічного розвитку (1 – варіант)

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи першу модель економічного тренду (економічного циклу), можемо зробити наступні висновки. Відповідно до наведеної графічної інтерпретації, можна констатувати, що економіка країни

розвивається за висхідною траєкторією, відбувається постійне зростання економічних показників. Незважаючи на те, що в країні відбуваються спади та похвалення, кожні наступні крайні точки (приріст ВВП, доходів громадян, промислового розвитку, інвестицій та ін.) матимуть вищі значення в крайніх точках відносно попередньої динаміки. Такий розвиток економіки більшою мірою притаманний для розвинутих країн та країн, які інтенсивно розвиваються. Сценарій економічної кон'юнктури вказує на ефективні дії зі сторони уряду, використання якісних макроекономічних інструментів антициклічного регулювання економіки. Незважаючи на економічні коливання, в країні відбуваються якісні перетворення, що призводять до підвищення соціально-економічних стандартів та зростання якості життя громадян. Зокрема, такі висновки зроблено на основі запропонованого рисунку (рис. 2), на якому чітко видно, що довжина хвиль в кожному наступному циклі є однаковою (довжина А та В), економіка показує однаковий приріст макропоказників (довжина відрізків С та D є однаковою), також найнижчі крайні точки опускаються кожного разу на однакову величину від лінії тренду (довжина відрізків Е та F є однакові). Аналіз рисунку дозволяє підтвердити наш попередній висновок про те, що розвиток економіки за такими ознаками свідчить про ефективну, послідовну економічну політику уряду, використовуються ефективні інструменти економічного зростання, коливання що виникають є наслідком світової кон'юнктури, сезонних змін, застосування інструментів згладжування економічних коливань.

Друга модель економічного тренду також вказує на висхідну траєкторію, проте за такого сценарію спостерігається більш неоднорідна динаміка, що проявляється в неоднакових, різних показниках крайніх пікових точок, довжині хвилі:

Де: *x* – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 3. Економічні цикли з висхідним трендом економічного розвитку (2 – варіант)

Джерело: розроблено автором

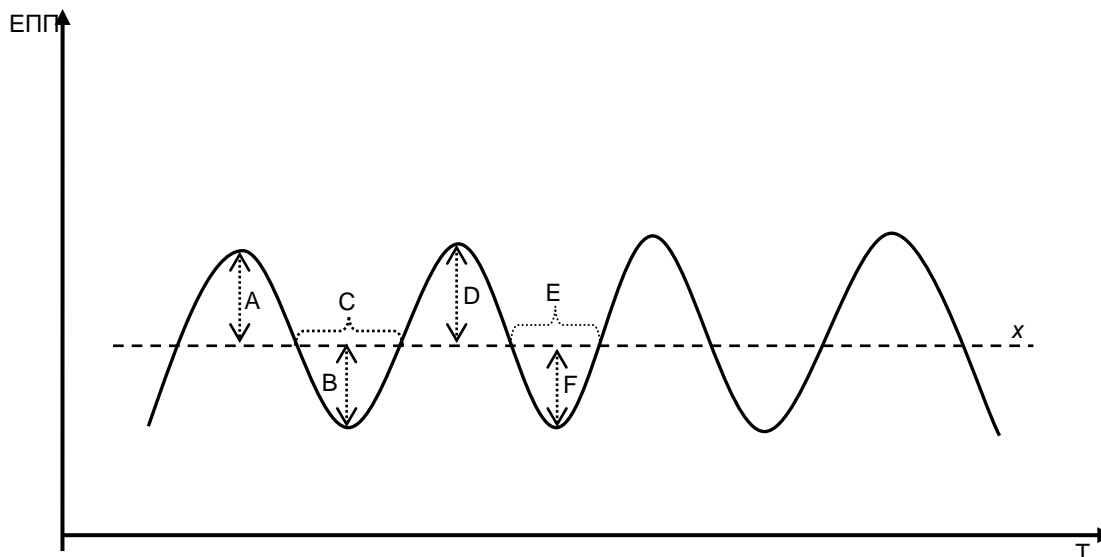
Аналізуючи наведений рисунок, приходимо до наступних висновків. Країна, що прямує за траєкторією, зображеною на рис. 3, відзначається менш стійкими показниками економічного розвитку, незважаючи на висхідний економічний тренд, часто в такій країні спостерігаються глибокі економічні кризи, та вищі показники економічного зростання відносно попереднього циклу. Це може свідчити, про нестійку насамперед політичну ситуацію, де зростання економічних індикаторів відбуваються на фоні прийняття тимчасових кроків, які створюють ефект в короткостроковій перспективі, а вже в майбутніх періодах призводять до зниження макроекономічних показників до рівня який є нижчим за попередні крайні показники циклу. Також причиною строкатості в розвитку економіки можуть бути необґрунтовані, недієві дії уряду, прийняття не виважених рішень в сфері антициклічного регулювання. До країн з таким сценарієм економічного розвитку можуть бути віднесені країни, що стали на шлях економічних перетворень, в яких недавно відбулися політичні та економічні потрясіння і створюється абсолютно нова модель державотворення, що стосується всіх напрямків розвитку держави (соціального, економічного, політичного).

Зокрема цикли піднесення (довжина відрізка А та відрізка С) є різними за довжиною, що свідчить про диспропорційність крайніх показників при застосуванні інструментів анти циклічного регулювання, тоді як кризи відзначені також неоднаковими показниками (відрізок Е є значно коротшим за відрізок F),

наступні спади економічних показників є набагато глибшими ніж попередні. Тоді як тривалість циклу також різниться (відрізок В є коротшим ніж відрізок F), що свідчить про довший період часу протягом якого економіка країни проходить від етапу депресії до стадії піднесення.

Такі висновки ще раз підтверджують те, що в країні з означеним сценарієм приймаються необґрунтовані кроки уряду або ж не дискреційні інструменти працюють неправильно.

Третя модель, в якій не відбувається якихось якісних економічних змін, лише періодичні спади та підйоми, основні макроекономічні показники зростають фактично не змінюючись, кризи повторюють одна одну з певною періодичністю, а тривалість циклу є фактично однаковою (рис. 4).

Де: *x* – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 4. Економічні цикли з постійним однаковим трендом економічного розвитку (3 – варіант)

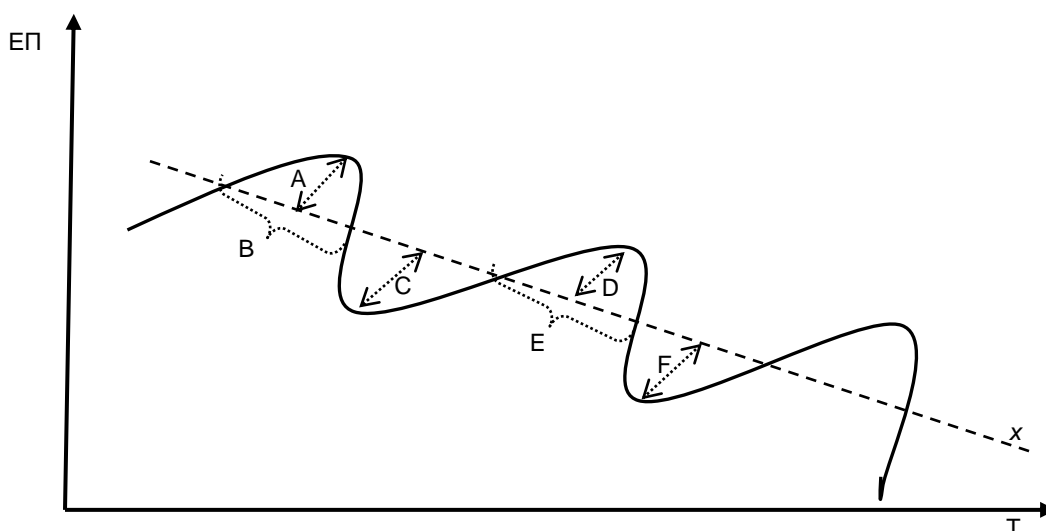
Джерело: розроблено автором

Третя модель економічного розвитку, візуалізована на рисунку (рис. 4), відображає економіку з постійним незмінним економічним трендом. Для таких економік притаманні однакові за розмірами, висотою та глибиною стадій економічної хвилі, тривалість циклу є однаковою в порівнянні до попереднього, крайні значення є такими ж як і в попередньому циклі. Такі ознаки в економічному житті країни можуть свідчити про застій, відсутність економічного зростання та розвитку, економіка не відчуває нових поштовхів до якісних змін. В країні з певною періодичністю відбуваються незначні зміни в економічних показниках як позитивного, так і негативного характеру. Охарактеризовані тенденції є притаманними для країн з нерозвинутими тоталітарними режимами, де використовуються методи планової економіки, коли попередні плани нічим не відрізняються від наступних.

Четверта модель економічного тренду відображає ситуацію, за якої в країні відбувається негативний сценарій. Економічні показники постійно зменшуються, рівень ВВП постійно падає, добробут громадян знижується, погіршується інвестиційний клімат в країні, незважаючи на повторювані етапи економічного циклу, часткове пожвавлення економіки та постійно повторювані з однаковою періодичністю стадії рецесії та економічної депресії (рис. 5).

Відповідно до ілюстрації четвертої моделі економічних тенденцій в країні, можемо прийти до наступних висновків. В країні, яка може бути проаналізована рисунком (рис. 5), притаманний низхідний економічний тренд, спостерігаються постійні зниження макроекономічних показників, економіка країни знаходиться в постійній рецесії, незважаючи на періодичні циклічні коливання. Кожна нова крайня точка висоти економічного циклу знаходиться нижче до попередньої, що свідчить про зниження макропоказників, депресії в такій економіці стають кожного разу все глибші. Проте тривалість циклу завжди є однаковою (відрізки В та Е є однаковими), висота тимчасового зростання економіки також знаменується однаковою довжиною (відрізки А та D є однакові), глибина кризи також є однаковою (однакові відрізки С та F). Якщо порівнювати крайні найвищі точки та крайні найнижчі точки хвилі в часі, вони постійно знижуються у відношенні до попередньої в напрямку негативної траєкторії лінії економічного тренду. Така ситуація притаманна для країн, де відбуваються постійні політичні та економічні потрясіння, країна може знаходитися в стані військового конфлікту. Доктрина зростання добробуту населення не є профілюючою. Можна констатувати, що такій економіці загрожує втрата фінансової та в кінцевому результаті політичної незалежності.

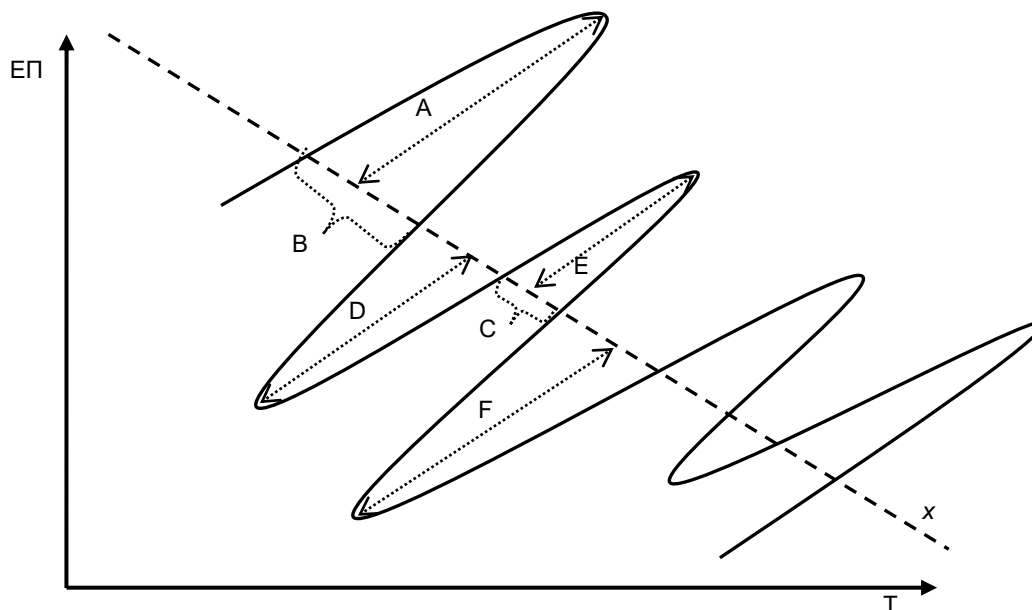

Де: x – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 5. Економічні цикли з низхідним трендом економічного розвитку (4 - варіант)

Джерело: розроблено автором

Проте варто наголосити на існуванні ще більш небезпечної економічної ситуації, **п'ятої моделі**, коли економіка країни повністю розбалансована, економічний тренд має постійну тенденцію до зниження (рис. 6).

Де: x – лінія економічного тренду
 ЕП – економічні показники
 Т – час

Рис. 6. Економічні цикли з низхідним трендом економічного розвитку (5 - варіант)

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи рис. 6, можемо зробити наступні висновки. Зокрема, лінія тренду прямує до низу, що свідчить про зниження макроекономічних показників. Динаміка основних економічних індикаторів відображає надзвичайно строкату негативну кон'юнктуру, зокрема різні величини крайніх точок стадій економічного циклу вказують, що зростання економічних показників на кожному наступному етапі триває менше часу (відрізок В довший ніж відрізок С), та приріст є завжди меншим (відрізок А довший за відрізок Е), проте депресії є глибшими щодо попереднього показника (відрізок D коротший, ніж відрізок F). Змодельовані тенденції свідчать про присутність значних проблем в економіці країни, можна стверджувати, що в країнах, економіка яких прямує за таким напрямком, є політично, соціально та головне економічно кволими. Рішення, що приймаються урядами є недосконалими та сумнівними, які ведуть країну до ще глибшої депресії, неефективного розподілу національного багатства, зубожіння населення, занепаду інвестиційного середовища країни. Така ситуація є надзвичайно

небезпечною і повинна бути своєрідним маяком для ефективних дій уряду за для запобігання втрати економічної, політичної та соціальної незалежності країни.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснивши етимологічний аналіз категорій «цикл» та «хвиля», провівши ґрунтовне дослідження наукових напрацювань провідних науковців світу в сфері економічної циклічності, на основі набутих знань виокремлено варіанти та сценарії економічного розвитку країни. В результаті чого, отримано можливість побудувати логічні, обґрунтовані сценарії тренду економічного циклу. Використовуючи які, можна сформувати ефективні моделі антициклічного регулювання економіки, що здатні допомогти уряду країни подолати негативні наслідки пов'язані з циклічністю економіки. Ефективні рішення уряду, використання ефективних інструментів антициклічного регулювання є запорукою подолання економічної кризи, забезпечення швидких темпів соціально-економічного розвитку, запобігання перегріву економіки країни.

Література

1. Цикл. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB>. (дата звернення: 10.01.2019).
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
3. Організація виробництва: конспект лекцій. URL: <https://buklib.net/books/24810/> (дата звернення: 10.01.2019).
4. Хвиля. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F>(дата звернення: 10.01.2019).
5. Сацик В. І. Антициклічне регулювання за умов глобалізації: дис. ... канд. ек. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 215 с.
6. Zarnowitz Victor. What is a Business Cycle? National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working paper No. 3863. 1991. October. 86 p.
7. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France < en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris, 1862.
8. Цикли Жюгляра. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0 (дата звернення: 10.01.2019).
9. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics. 1923. Preliminary. Vol. V. January. P. 10-16.
10. Crum W. Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. 1923. Vol. V. January.
11. Галяутдинов Р. Р. Экономический цикл: причины, фазы и виды. URL: <http://galyautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy> (дата звернення: 10.01.2019).
12. Цикли Кітчина. Вікіпедія. 2015. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 10.01.2019).
13. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры. Вопросы конъюнктуры. 1925. Выпуск 1. Т. I. С. 28-79.
14. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. Москва: Экономика, 1993. С. 24–83.
15. Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры. Доклад в Институте экономики 6 февраля 1926 г. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. С. 172-226.
16. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: Экономика, 2002. С. 320-321.
17. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук [та ін.]; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненко та А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.
18. Kuznets S. S. Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919–1925. New York, 1926.
19. Kuznets S. S. Secular Movement in Production and Prices. Boston, 1930.
20. Kuznets S. S. Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread. New Heaven, 1966.
21. Митчелл У. К. Экономические циклы. Проблема и ее постановка. Москва; Ленинград: Госиздат, 1930, 503 с.
22. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е совершенно переработанное издание. Санкт-Петербург, 1914.
23. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь. Санкт-Петербург, 1894.

24. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии. 2-е совершенно переработанное издание. Санкт-Петербург, 1900.

References

1. Cycle. Wikipedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB>. (access date January 10, 2019).
2. Mochernyi, S.V. (2002), *Ekonomichna entsyklopediia* [The economic encyclopedia], Vydavnychi tsentr «Akademii», Kyiv, Ukraine, vol. 3, 952 p.
3. Organization of production, available at: <https://buklib.net/books/24810/> (access date January 10, 2019).
4. Wave. Wikipedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F> (access date January 10, 2019).
5. Satsyk, V.I. (2006), "Anti-cyclical regulation under conditions of globalization", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.01, Kyiv, Ukraine.
6. Zarnowitz, V. (1991), What is a Business Cycle? National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working paper, No. 3863, October, 86 p.
7. Juglar, C. (1862), Des crises commerciales et de leur retour periodique en France < en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris.
8. Cycles of the Juglar. Wikipedia, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0 (access date January 10, 2019).
9. Kitchin, J. (1923), Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics Preliminary. Vol. V. January.
10. Crum, W. (1923), Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. Vol. V. January.
11. Galyautdinov, R.R. "The economic cycle: causes, phases and types", available at: <http://galyautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy> (access date January 10, 2019).
12. Cycles of the Kitchin. Wikipedia, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (access date January 10, 2019).
13. Kondratyev, N.D. (1925), "Large conjuncture cycles", *Voprosy konyunktury*, Iss. 1, Vol. I, pp. 28-79.
14. Kondratyev, N.D. (1993), *Izbrannyye sochineniya* [Selected Works], Ekonomika, Moscow, Russia.
15. Kondratyev, N.D. (1989), *Bolshiy tsikl ekonomicheskoy konunktury* [Big cycles of an economic conjuncture]. Report at the Institute of Economics, February 6, 1926. *Problemy ekonomicheskoy dinamiki*. Ekonomika, Moscow, Russia, pp. 172-226.
16. Kondratyev, N.D. (2002), *Bolshiy tsikl konyunktury i teoriya predvideniya* [Large conjuncture cycles and prediction theory], Ekonomika, Moscow, Russia, pp. 320-321.
17. Lukianenko, D.H., Poruchnyk, A.M. and Stoliarchuk, Ya.M. (2010), *Antytsyklichne rehulivannia rynkovoї ekonomiky: hlobalizatsiina perspektyva* [Anti-cyclical regulation of a market economy: the globalization perspective], KNEU, Kyiv, Ukraine, 334 p.
18. Kuznets, S.S. (1926), Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919–1925. New York.
19. Kuznets, S.S. (1930), Secular Movement in Production and Prices, Boston.
20. Kuznets, S.S. (1966), Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread, New Heaven.
21. Mitchell, U.K. (1930), *Ekonomicheskkiye tsikly. Problema i yeye postanovka* [Economic cycles. The problem and its setting], Gosizdat, Moscow, Russia, 503 p.
22. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1914), *Izbrannoye. Periodicheskiye promyshlennyye krizisy. Istoriya angliyskikh krizisov. Obshchaya teoriya krizisov* [Periodic industrial crises. History of English crises. The general theory of crises], St. Petersburg, Russia.
23. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1894), *Promyshlennyye krizisy v sovremennoy Anglii, ikh prichiny i blizhayshiy vliyaniya na narodnuyu zhizn* [Industrial crises in modern England, their causes and the immediate effects on people's life], St. Petersburg, Russia.
24. Tugan-Baranovskiy, M.I. (1900), *Promyshlennyye krizisy. Ocherk iz sotsialnoy istorii Anglii* [Industrial crises. Essay from the social history of England], St. Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2019 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентайло